

اثرات تکلیف شب برای دانش آموزان

معصومه مختاری

کارشناسی ارشد فیزیولوژی ورزش و تندرستی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میانه

mokhtarim1760@gimal.com

چکیده

انجام تکلیف‌های شبانه می‌تواند باعث شود که دانش‌آموزان بتوانند مسائل را از زوایای مختلفی مورد تحلیل قرار دهند و مسئولیت‌پذیری و خودانگیزی‌شان را تقویت کنند. از طرف دیگر، ممکن است انجام تکلیف‌های شبانه باعث افزایش استرس دانش‌آموزان شود و باعث کاهش زمانی برای فعالیت‌های تفریحی و استراحت گردد. همچنین، در برخی موارد، تعداد زیادی از تکلیف‌های شبانه ممکن است باعث ایجاد فشار زیاد بر روی دانش‌آموزان شده و باعث ایجاد فرسودگی و بی‌اعتمادی به خودشان گردد. با توجه به این نکات، انتخاب ماهیت و مقدار تکلیف‌های شبانه می‌تواند موثر باشد تا به یادگیری کمک کند و همزمان به دانش‌آموزان آسیب نرساند. بهتر است تکلیف‌ها به نحوی طراحی شوند که علاوه بر تقویت مهارت‌های تحلیلی، زمان کافی برای استراحت و تفریح فراهم شود و باعث افزایش انگیزه و علاقه دانش‌آموزان به یادگیری گردد. این اثرات به طور کلی با توجه به شرایط محیط تحصیلی، نوع تکلیف و وضعیت شخصیتی و شرایط زندگی هر دانش‌آموز ممکن است متفاوت باشد. بهترین راه حل، تعقیب و تحقیق بیشتر در این زمینه است تا بهترین استراتژی برای هر دانش‌آموز به دست آید. این تحقیق به روش کتابخانه‌ای و با استناد به مقالات معتبر علمی تهیه و نگاشته شده است.

کلیدواژه‌ها: تکلیف شب، اثرات تکلیف شب، دانش‌آموزان

۱. مقدمه

تکلیف همواره به‌عنوان یکی از عوامل مهم در تحقق یادگیری مطرح بوده و در هر دوره، متناسب با برداشتی که از یادگیری وجود داشته، شکل و نوع تکلیف نیز متفاوت بوده است. شاید در گذشته اگر دانش‌آموزی صرفاً موفق به محفوظاتی در ذهن خود می‌شد، تصور می‌رفت که یادگیری در او تحقق یافته است. اما امروزه، با تعریفی که از یادگیری می‌شود، توقع اهدافی فراتر از آن وجود دارد. یکی از متغیرهای رایج در مورد یادگیری به شرح زیر است: «یادگیری تغییری است که در توانایی انسان ایجاد می‌شود و برای مدتی باقی می‌ماند و نمی‌توان آن را به سادگی به فرآیندهای رشد کسب شده نسبت داد.»^۱

تاکنون صدها تحقیق در مورد تکلیف خانه و نقش آن در موفقیت‌های تحصیلی انجام شده است. برای نمونه، قدمت این تحقیقات به نود سال پیش می‌رسد و آنها در مجموع تکلیف را جزء جدایی‌ناپذیر یادگیری می‌دانند. مطالعات نظرات معلمین، محصلین و والدین متخصصین در سال‌های اخیر نشان می‌دهد که همگی معتقدند که تکلیف شب دانش‌آموزان را در کسب نمرات بهتر یاری می‌نماید.

از جمله متخصصینی که انجام تکلیف درسی را مفید می‌داند، دکتر علی اکبر سیف می‌باشد وی در مورد اهمیت و نقش تکلیف در تحقق یادگیری معتقد است:

۱- «بخش عهده یادگیری باید در کلاس انجام گیرد و فعالیت‌های خارج از مدرسه باید مکمل یادگیری و فعالیت‌های مدرسه باشد. در شرایطی، توضیحاتی که در کلاس داده می‌شود برای یادگیری بعضی از دانش‌آموزان کفایت می‌کند، اما برای بعضی دیگر ممکن است چنین نباشد و لذا به تمرین و مرور بیشتری نیاز داشته باشند، در این صورت می‌توان با تعیین تکالیفی مناسب با نیاز هر دانش‌آموز او را در این امر یاری کرد» (سیف، ۱۳۷۴)

در برخی از جوامع، از جمله ایران، شب هنوز هم جایگاه سنتی و ارزشی خود را حفظ کرده است. این مسئله هنوز به‌عنوان یک موضوع بحث برانگیز در جامعه مطرح می‌شود و افکار مختلف و گاهی متضادی را در بر می‌گیرد، زیرا گروه‌های مختلفی درگیر آن هستند. تکلیف شب به نحوی با ساختار آموزشی کشورمان پیوند خورده است که برای بسیاری از ما، مدرسه بدون تکلیف غیرممکن به نظر می‌رسد. از دیدگاه‌های مختلف و حتی متضاد، تکلیف به‌عنوان یک فعالیت که دانش‌آموزان و والدین آنها را درگیر می‌کند، مورد بررسی قرار گرفته است. موافقان با این موضوع هستند که اگر دقت کافی در تعیین نوع تکلیف و اگر این فرایند ارزیابی دقیق باشد، نه تنها مزاحم یادگیری مدرسه‌ای نیست بلکه تداومی مناسب برای آن محسوب می‌شود. اما مخالفان معتقدند وضعیت اجرایی نامناسب آن را در مراحل تعیین تکلیف و اجرا و ارزیابی دانسته‌اند دلیلی برای بیهوده بودن این فعالیت می‌دانند. با این حال، نقش تکلیف شب به‌عنوان یک حلقه ارتباطی بین خانه و مدرسه انکارناپذیر است و می‌تواند به‌عنوان وسیله‌ای برای ارتباط بین والدین و شاگرد و معلم به کار گرفته شود.

جای تردید نیست که مشق شب تنها باعث پایدار شدن یادگیری و آموزش کودکان دبستانی شود، ولی نباید فراموش کرد که کودکان در هنگام نوشتن مشق شب در حال گذراندن زندگی خود هم هستند. پس مشق شب باید با زندگی آنها تناسب داشته باشد.

۲. بیان مسأله

برخی از افراد مخالف تعیین تکلیف برای دانش‌آموزان هستند، به ویژه تعیین تکلیف شب را در مقطع ابتدایی بیهوده می‌دانند. آنها فکر می‌کنند که کودکان پس از یک روز طولانی و خسته‌کننده در کلاس، بهتر است وقت خود را با استراحت و بازی یا اشتغال به فعالیت‌های غیردرسی بگذرانند. از سوی دیگر، برخی معلمان معتقدند که وجود تکالیف شب، کودکان را سرگرم کرده و می‌تواند مانع مزاحمت‌ها و سروصدای آنها در خانه شود. همچنین، برخی از معلمان فکر می‌کنند که تکالیف درسی می‌تواند وسیله‌ای برای برقراری ارتباط بین خانه و مدرسه و تشخیص توانایی‌های درسی کودکان باشد. به علاوه، آنها معتقدند

^۱ تکلیف شب از دیدگاه متخصصین تعلیم و تربیت، معارف آموزشی اداره کل سال ۱۳۷۲

که اولیای دانش‌آموزان از طریق نظارت بر تکالیف می‌توانند در مدرسه چه می‌گذرد و چه تغییراتی در محتوا و برنامه‌های درسی داده شده است.^۱

تکلیف‌تربینی است در زمینه‌ی آنچه که دانش‌آموز در کلاس فرا گرفته و فقط در همین جایگاه می‌تواند نتیجه‌ی یادگیری را برای او در برداشته باشد. تکلیف شب باید:

۱- لازم و مفید باشد.

۲- با توانایی و رشد دانش‌آموز تناسب داشته باشد.

۳- به خوبی تشریح شده و انگیزه‌ی لازم را فراهم آورد.

۴- به صراحت توسط دانش‌آموز و والدین فهمیده و درک شوند.

"تکلیف شب" یکی از عوامل داخلی مدرسه است که در صورت بازنگری کلی و در شرایط کنونی، ممکن است بتواند بسیاری از اهدافی که بر آن وابسته است مانند ادامه‌ی یادگیری، بهبود نگرش نسبت به مدرسه، تشویق به مطالعه، مدیریت زمان و ... را تحقق بخشد و ابزاری برای شناخت مشکلات دانش‌آموزان و کمک به حل آن‌ها باشد؛ به امید آن که یک گام موثر در جهت تأیید اهمیت توجه به مسئله "تکلیف شب" باشد.

۳. اهمیت و ضرورت تحقیق

در هر دوره، نحوه‌ی تکالیف درسی تابع تجربه‌ی یادگیری بوده است ولی امروزه با تعریف جدید یادگیری، انتظارات بالاتری وجود دارد. دیدگاه‌های متخصصان معاصر نسبت به تکالیف درسی تحت تأثیر فلسفه و روش‌های تعلیم و تربیتی قرار گرفته است. سال‌ها تنها حفظ کردن به عنوان تکالیف درسی و یادگیری محسوب می‌شد. اما اکنون فهمیده‌ایم که ناکامی‌های تحصیلی تنها به ناتوانی دانش‌آموزان نبوده، بلکه به روش‌های آموزشی نیز بستگی داشته است.

فعال‌سازی ابتکار و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان عامل مؤثری در ایجاد دیدگاه‌های جدید در حوزهٔ تعلیم و تربیت است. دیدگاه‌های معاصر بر این است که دانش‌آموزان باید در زمان‌های خارج از مدرسه نیز بهترین استفاده را از آموزش برده و از تحریک قدرت ابتکار و مسئولیت‌پذیری آن‌ها، تأکید می‌کند.^۲

باید توجه داشت که تکلیف شب به تنهایی نمی‌تواند مفید و یا مضر تلقی شود و اثربخشی آن وابسته به عوامل فردی و خانوادگی دانش‌آموز، عوامل کلاسی، رفتار معلم و بخصوص نحوه و ماهیت آن است.^۳

تحقیقاتی که انجام می‌شود دارای اهمیت فراوانی است. چرا که یافته‌های آن می‌تواند راهنمایی برای تنظیم کتب درسی مناسب و دستورالعمل‌های جهت تعیین تکالیف شب دانش‌آموزان باشد و از طرفی، نقطه‌ی معلمان را در ارتباط با تکالیف شب در دروس مختلف ارائه نماید. و چراغی فراراه معلمان در جهت استفاده بهتر از تکالیف شب عرضه نماید.

با توجه به محدودیت‌های اجتناب‌ناپذیر برنامه‌های مصوب رسمی که همه‌ی فراگیران باید در زمان محدود مواد آموزشی را فراگیرند و مورد ارزیابی قرار داده شوند و به کلاس بالاتر ارتقا یابند، در صورتی که سرعت و توانایی یادگیری در همه‌ی فراگیران یکسان نباشد، اجرای مطلوب برنامه‌های آموزشی بر اساس برنامه‌های مصوب رسمی مستلزم استفاده بهتر از امکانات کلاسی است. بدیهی است که اگر تعدادی از دانش‌آموزان به دلایل مختلف فاقد آمادگی لازم برای برنامه‌های مصوب باشند، معلم یا اجباراً ادامه‌ی اجرای برنامه را به هر صورت ممکن مقدم می‌شمارد و یا اینکه قسمتی از اجرای آن را در ازای آماده‌شدن فراگیران به وقفه یا تأخیر می‌اندازد. بعضاً مشاهده می‌گردد که معلم ناچاراً نادیده گرفته و در هر صورت، گروهی از دانش‌آموزان ضرر خواهند کرد. لذا انجام تکلیف در منزل می‌تواند با تثبیت و یا حتی توسعه آموخته‌های دانش‌آموزان، ابزار و وسیله

^۱- نشریه ماهانه آموزشی تربیتی پیوند شماره ۱۲۴ تنظیم از هوشنگ اردستانی موفق

^۲- رشد معلم، سال دهم، چاپ ۱۳۷۰، شماره ۱، فرزانه نجاریان صفحه ۳۶.

^۳- فصلنامه، تعلیم و تربیت، سال دهم شماره ۲، تابستان ۷۳، شماره مسلسل ۳۸.

مناسی جهت تعدیل بخشی از کمبودهای برنامه های یکسال و غیر قابل انعطاف مدرسه باشد و به اجرای مطلوب در کلاس کمک نماید. بنابراین انجام تکلیف در منزل می تواند فرصت مناسبی برای جبران ضعف ها و عقب ماندگی های درسی و یادگیری باشند. البته به شرطی که دانش آموز با رغبت به طور انفرادی و مستقل به انجام آن بپردازد.

متأسفانه در برخی خانواده ها، کودکان به جای انجام شیطنت و ایجاد مقاومت، به تماشای تلویزیون مشغول می شوند. این امر کم کم کودکان را به گونه ای علاقه مند به تماشای تلویزیون تبدیل می کند که می توان گفت کودکان به برنامه های تلویزیونی عادت کرده اند. گاهی این وابستگی به گونه ای پیش می رود که در سنین دبستانی و حتی بالاتر، کودکان نمی توانند از دیدن برنامه های تلویزیون خودداری کنند و به جای انجام وظایف، به تماشای تلویزیون می پردازند. وقتی والدین با اصرار بسیار کودکان را از دیدن تلویزیون منع می کنند، باز هم موفقیتی ندارند. به عنوان مثال، در بسیاری از خانواده ها وقتی که به کودکان اصرار می شود که تکلیف مدرسه را انجام دهند، آن ها از والدین خود می خواهند که ابتدا تلویزیون را تماشا کنند و سپس وظایف خود را انجام دهند. بدیهی است که پس از دیدن برنامه های تلویزیون، چشمان کودکان خسته می شود و همچنین وقت خواب فرا می رسد.^۱

به مدرسان که در ابتدای سال تحصیلی با دانش آموزان و والدین شان درباره تکالیف مورد انتظار، چگونگی انجام و زمان تحویل آن مشورت می کنند و اختیاراتی در انجام و ارائه تکالیف به دانش آموزان می دهند، معمولاً موفق ترند در جلب رضایت شاگردان و دریافت کیفیت مناسب تکالیف. اما در مورد شاگردانی که به دلایل فرهنگی، بیسوادی یا شرایط مسکن نامساعد، به ندرت قادرند تکالیف را انجام دهند، مدرسه می تواند برنامه ای پیش بینی کند تا این دانش آموزان در شرایطی مناسب تر و با حمایت معلمان یا شاگردان کلاس های بالاتر تکالیف خود را انجام دهند. همچنین، والدین باید تصویر مثبتی از کار و فعالیت جدید به فرزندانشان ارائه دهند تا انتظار داشته باشند از کار کردن لذت ببرند.^۲

۴. تاثیر تکلیف در یادگیری

بدون شک در یادگیری عواملی از تمرین و تکرار، هوش، رشد آمادگی، تجارب قبلی، انگیزه و دقت، ادراک روش یکپارچه یا روابط کل و جزء تشویق و تنبیه موثر می باشد. از این عوامل تمرین و تکرار و مهارت که با موضوع در ارتباط می باشد تاکید و توصیه می شود. تکرار و تمرین های اکتسابی آموزشی سبب یادگیری بهتر و به خاطر سپردن آموخته هاست. اما آنچه که در این ارتباط حائز اهمیت است شیوه و چگونگی تکرار مطالب و تمرین است.

تمرین و تکرار درس در مدارس یا خانه زمانی می تواند قابل استفاده و مفید واقع گردد که عوامل موثر در یادگیری نیز مورد توجه باشد. به عبارت دیگر بدون آمادگی ذهنی، روانی و بدون انگیزه دقت، توجه و ادراک صحیح مورد مطالعه، صرف تکرار نمی تواند چندان موثر باشد تغییرات نسبتاً پایدار و دائمی در رفتار یادگیرنده ایجاد کند.^۳ هنگامی که دانش آموزی می خواهد درسی را که معلم در کلاس تدریس نموده در خارج از مدرسه به صورت های مختلف مطالعه نماید چندین بار آن را مجدداً بخواند و بنویسد یا مسائل را چندین بار حل کند این گونه تلاش ها نیز بدون در نظر گرفتن عواملی چون رشد، آمادگی، زیستی، ذهنی و روانی، رغبت و انگیزه نمی تواند کمک موثر بر امر یادگیری و پیشرفت تحصیلی نماید. این روش نیز پر واضح است که اگر موضوع یادگیری یا دریافت های ذهنی در اوقات مختلف و موقعیت های متنوع به گونه ای تکرار نشود فراموشی می گردد. اما اگر در انجام تکالیف و درس خواندن تناسب در میان باشد و تکالیف با درک و فهم صورت نگیرد نه تنها نمی تواند موجب یادگیری پایدار شود بلکه سبب فراموشی نیز می گردد.

آیا تکلیف شب یک ضرورت تربیتی است؟

^۱ - ماهنامه تربیت، سال دهم شماره نهم صفحه ص ۳۶ و ص ۳۵.

^۲ - مجله پیوند - دکتر زهرا بازرگان، سال ۱۳۷۰، شماره ۱۴۷، ص ۱۰۷.

^۳ - تکلیف شب به عنوان یک تجربه یادگیری - «ماری آن دوپیل» ترجمه حقیقی و قزوینی فاطمه»

یکی از آخرین مطالعات منسجم در خصوص اهداف تکلیف، تحقیق پرفسور (اپستین) است که اهداف تکلیف شب را با جامعیت خاصی در هفت مقوله خلاصه و طبقه بندی کرده است.

۱- تمرین: تکلیف به منظور افزایش سرعت، تسلط، تثبیت و حفظ یادگیری و مهارت است.

۲- شرکت فعال: تکلیف به منظور افزایش یادگیری و اشتغال در دانش آموز در فعالیتهای یادگیری است.

۳- رشد تخصصی: تکلیف شب به منظور پرورش حس مسئولیت شخصی، امانت و صداقت و قدرت مدیریت و زمان بندی، اعتماد به خود و تداوم در امر یادگیری است.

۴- تنبیه: تکلیف به منظور اخطار و هشدار به دانش آموزان می باشد و این امر به عنوان نوعی یادآوری در خصوص انتظاراتی است که شخص معلم از دانش آموز در مسائل درسی و رفتاری او در کلاس دارد. کاربرد هر یک از اهداف فوق به نوعی به فعالیت آموزشی و یادگیری منجر می شود.

معنی دار کردن انجام تکالیف برای دانش آموزان^۱

گاه انجام تکالیف برای شاگردان بی معنی و بی فایده به نظر می رسد. زیرا او دقیقاً نمی تواند چه باید بکند. و پرسش های معلم برایش مبهم است در این طور مواقع کمک به او در مطالعه دقیق تر سوالات. تشویق او به پرس و جو از یک همکلاس به روشن شدن موضوع کمک خواهد گرفت.

این کمک خواهد در مدرسه خواه در خانه باید به صورت مناسب صورت گیرد، عدم ارتباط مطالب درسی با زندگی روزانه کودک یکی دیگر از مواردی است که او را نسبت به انجام تکالیف دلسرد می نماید. کودک مفید بودن این تکالیف را نمی تواند تشخیص دهد و نوبدهایی از این قبیل که وقتی بزرگ شوی این معلومات به دردت خواهد خورد، مشکل را حل خواهد کرد. کمک لازم در این مواقع کوشش در ارتباط دادن وقایع و تجربیات زندگی خانوادگی با دروس مدرسه است. مثلاً برای شاگردان کلاس های اول تا سوم مسئولیت هایی مانند یادداشت کردن پیام های تلفنی در مدرسه فرا می گیرند. تشویق آنان به نوشتن نامه به دوستان و بستگان، نوشتن خاطرات روزانه و از این قبیل به معلوماتی که در مدرسه فرا می گیرد، جنبه عملی می دهد. اگر در انجام تکالیف گاه ناشی از جذابیت محیط اطراف به خصوص بازی با دوستان یا تماشای تلویزیون می باشد. از طرف نیز اولیای کودک تصویر مثبتی از کار و فعالیت جدی به او ارائه نهاده اند. در این صورت چگونه می توان از کودک انتظار داشت که از کار کردن لذت کسب کند. و حل یک مشکل تا چه حدی می تواند لذت بخش باشد و ارزش این کار را دارد که انسان لذت های زود گذر را فدا کند.

ملاک های تعیین تکلیف

دکتر سیف بر ضرورت تشخیص توانایی های دانش آموزان در دوره های مختلف سنی و نیز در نظر گرفتن تفاوت های فردی میان ایشان تاکید نموده است و می گوید:

حجم تکالیف باید در حد معقول و مناسب با توانایی های دانش آموزان باشد.

در سال های اول مدرسه باید حتی المقدور تکالیف را محدود کرد و شرایطی که امکانات اجازه می دهند بچه ها تکالیفشان را در مدرسه و تحت نظر معلم انجام دهند. با بالا رفتن سطح تحصیلات به تدریج کار خارج از کلاس، تحقیق و کارهای ابتکاری بیشتر می شود تا جایی که در مقاطع دانشگاهی بخش عمده فعالیت های مربوط به یادگیری به عهده دانشجویان است نه معلم.

سپس وی می افزاید: لغات تازه ای را که یاد گرفته است تمرین کند و یا بنویسد. مسائل درس ریاضی را که در مدرسه فرا گرفته است در منزل حل کند. بهتر است معلم با شناسایی دقیق توانایی و نیاز بچه ها تکالیفشان را به طور انفرادی تعیین کند. البته معلم زمانی قادر به اجرای روش مذکور خواهد بود که شرایط آموزشی متناسب باشد. مثلاً: تعداد دانش آموزان هر کلاس

۱- ماهانه آموزش تربیتی پیوند شماره ۱۵۲ سال ۱۳۷۰.

استاندارد باشد. در حال حاضر مشکل اساسی این است که به علت عدم مهارت در تدریس، تراکم دانش آموزان در مسائل مشابه آن یادگیری آن طوری که باید در کلاس درس انجام نمی‌گیرد. و معلمین سعی می‌کنند با دادن تکلیف خیلی زیاد نقایص را برطرف کنند حال آن که در چنین شرایطی تکلیف زیاد نتیجه سوء در بر خواهد داشت.

فواید و مضرات تکلیف

انجام دادن تکالیف نقش موثری در تثبیت یادگیری دارد و علاوه بر این بچه‌ها را مسئولیت پذیر و منظم می‌کند، به کار مستقل عادت می‌دهد و با انجام دادن تکلیف خود دانش آموز در یادگیری نقشی فعال ایفا می‌کند.

اما از طرفی آثار منفی خیلی زیادی دارد که یکی از آن‌ها این است که دانش آموز را از انجام فعالیت‌هایی که برایش جالب است و اگر تکلیف نداشت نمی‌توانست انجام دهد، محروم می‌کند. و از طرفی بچه‌ها برای این که تکلیف شب زودتر تمام شود، دست به کارهایی می‌زنند که تاثیر منفی از نظر اخلاقی دارد.

مشق دوست خود را به جای مشق خود جا می‌زنند، خط خوردگی و یا امضا را پاک می‌کنند و به دروغ می‌گویند به خدا مشق نوشتیم ولی جا گذاشتیم!

به خصوص وقتی حجم تکلیف زیاد باشد این واکنش‌ها بیشتر می‌شود، در نتیجه اگر تکلیف شب و مشق زیاد باشد وسیله‌ای برای کشف راه‌های دروغ و تقلب می‌شود یعنی در واقع بچه‌ها از قدرت کشف و خلاقیت خود در حل مسئله در این جهت استفاده می‌کنند.

از طرفی فشار خانواده‌ها به منزله عامل اجبار، فکر شاگرد و نگرش او را به مدرسه و یادگیری تغییر می‌دهد و تکلیف شب وسیله‌ای برای درگیری در محیط مدرسه و خانه می‌شود.

اهداف تکلیف

بعضی از متخصصین و اولیا تعلیم و تربیت اهداف تکلیف شب را چنین ذکر کرده‌اند:^۱

- ۱- تکرار درس آموخته شده و ثبت آن در ذهن یادگیرنده
- ۲- تکمیل مطالب خوانده شده
- ۳- جلوگیری از وقفه در امر آموزش
- ۴- به فعالیت و داشتن ذهن یادگیرنده
- ۵- روشن شدن مزایای مبهم و غیر دقیق درسی
- ۶- تامل و تفکر بیشتر بر روی مفاهیم درسی.
- ۷- ایجاد زمینه رقابت سالم بین دانش آموزان.
- ۸- پرورش نیروی ادراک، فهم و تعقل و درک حقائق و مفاهیم از طریق تجربه شخصی
- ۹- کسب مهارت و ایجاد زمینه مساعد جهت بروز خلاقیت‌ها
- ۱۰- بازآموزی و تمرین در شرایط غیر کلاسی
- ۱۱- پرورش حس وقت شناسی و اعتماد به نفس
- ۱۲- ایجاد عادت به استفاده درست و منطقی از اوقات فراغت

انواع تکلیف

بسیاری از معلمان مطالعه هر درسی در خانه که آن را وظیفه‌ای می‌دانند که در خلال روزهای مدرسه برای دانش آموزان تعیین می‌شود تا در خانه انجام دهند با تکلیف شب برابر می‌دانند در این جا انواع گوناگونی از تکلیف شب را که عموماً در مدارس روزی معین می‌شود مورد بررسی قرار خواهیم داد. «پروفسور دوپل و پروفسور باربر که در زمینه تکلیف شب تحقیقاتی را انجام داده‌اند به این نتیجه رسیده‌اند که سه نوع تکلیف وجود دارد. تکلیف تمرینی، تحقیقی برای آمادگی و تکالیف

۱- رشد آموزش ابتدایی، اسفندماه ۱۳۷۷- شماره ۱۴.

گسترشی با هدف ایجاد تفکر خلاق» به این نوع از تکلیف کمتری می توان به صورت یک شبه نگاه کرد. یکی از خصوصیات تکالیف گسترشی یا خلاق تمرکز بر تولید چیزهای جدید و بکر است نه، در انجام دادن تمرین های بی شماری که متاسفانه در کشور ما خیلی کم و به ندرت این تمرین ها استفاده می شود.

اما در مدارس ایران چند تکلیف منزل عمومیت دارد: ۱- تکالیف تمرینی ۲- تکالیف تحقیقی ۳- تکالیف رونویسی ۴- تکالیف گسترشی و خلاق که عمدتاً در مدارس تیزهوشان و در برخی موارد در دبیرستان ها به کار گرفته می شود. حجم تکلیف

انتخاب و نوع تکالیف متناسب با همان درس به تنهایی کافی نیستند و باید به حجم آن نیز توجه شود، زیرا اگر مثلاً برای درس فارسی چند صفحه رونویسی تعیین گردد و به علت حجم زیاد کارها از وقت دانش آموز کاسته می شود و نتایج یادگیری مطلوب نخواهد بود.

متوسط انجام تکالیف برای دانش آموزان پایه اول تحصیلی ۲۰ دقیقه است این زمان برای پایه های تحصیلی بالاتر به تدریج افزایش می یابد. در حال حاضر در انتهای هر درس در کتب درسی برخی از پایه های تحصیلی دستورالعمل هایی برای دانش آموزان جهت انجام تکالیف درج گردیده است که به طور تقریبی حجم تکالیف لازم را برای هر درس مشخص می سازد.

تاریخچه تکلیف شب در جهان

پروفسور گوردون می نویسد که:

تکلیف شب به عنوان موضوع تربیتی در سال ۱۸۴۲ مورد مباحثه متخصصان علوم تربیتی انگلستان قرار گرفت و در سال ۱۸۹۲ در نخستین شماره های دایره المعارف تعلیم و تربیت آمده است که بچه کمتر از ۹ سال نیاز نیست که تکالیف جدیدی در خانه انجام دهد. بسیاری تکالیف در اوایل قرن بیستم جهت خاصی پیدا کرد و آن بدان جهت بود که ذهن انسان به مثابه عضله ای فرض گردد که می توان به وسیله تمرین های ذهنی با حفظ کردن تقویت گردد و از آن جا حفظ کردن می توانست در منزل صورت گیرد.

بنابراین تکالیف مدرسه به عنوان موضوع مثبتی تلقی شده و بدین ترتیب که تکلیف شب با پشتوانه علمی راهی مدارس شده و جز لاینفک آن گردید.

جن واستونس ۱۹۸۹ پس از مقایسه نگرش دانش آموزان چینی، ژاپنی و آمریکایی به این نتیجه رسیده اند که در کشورهایی که به پیشرفت تحصیلی اهمیت بیشتری داده می شود تکلیف شب نیز از مقام بالاتری برخوردار است. تعیین تکلیف منزل هم مثل تدریس، هنر می خواهد:

ساختار یک درس از اجزایی نظیر عنوان، متن، تصاویر و اشکال و فعالیت ها یا تمرین های پایانی درس تشکیل شده است. ممکن است سازماندهی برخی از دروس بر اساس برنامه مبتنی بر فعالیت صورت گرفته باشد. این دروس غالباً فاقد از تمرین های پایانی هستند. اما آنچه که به نام تمرین، پرسش یا کار عملی یا فعالیت هایی که انتظار می رود دانش آموز در منزل انجام دهد، تحت عنوان تکلیف شب نیز نام برده می شود.

کتاب «تکلیف شب» به عنوان یک تجربه یادگیری^۱ کار مرکز تحقیقات آموزشی، اشاره ای به این مطالب دارد: «در فرایند آموزش و پرورش تکالیف شبانه به خارج از مدرسه به عنوان یک مسئله جدی و در عین حال غامض مورد بررسی صاحبان اندیشه در سطح بین الملل واقع گردیده است».

همچنین در این کتاب از تحقیقات پروفسور «دویل» و «باربر» صحبت شده است که ابتدا نظری گذارا بر تحقیقات انجام شده. دانسته اند و ادبیات این رشته را که دوران معاصر مرور و تحصیل نموده اند، آنگاه سه نوع تکلیف شب یعنی تکلیف تمرینی، تکالیف جهت آمادگی و امتدادی و تفکر خلاق را تحلیل نموده و اهداف نوین تکلیف را مطرح و کالبد شکافی کرده اند. سپس

۱- ماری ان دوپل و نویسی باربر

به کارآیی تکلیف شب در خصوص موقعیت تحصیلی. ایجاد انگیزه در دانش آموزان، بازخورد معلمان و مشارکت والدین «انجام تکالیف شب در دوره های مختلف تحصیلی پرداخته اند».

آنان توجه نموده اند که تکلیف شب باید یک تجربه با معنای یادگیری را فراهم کند تا از نقش مکانیکی آن جلوگیری کند. از میان دلایلی که برای دادن تکلیف شب در آن کتاب مطرح می شود این موارد را می توان در نظر داشت:

- ۱- فایده و سودمندی آن به عنوان یک نظام دهنده فکر و اندیشه
  - ۲- نقش آن به عنوان رفع کننده محدودیت های زمانی به منظور ارائه حجم بیشتر مطالب درسی
  - ۳- توانایی تکلیف شب در پرورش قوه ابتکار، استقلال و مسئولیت دانش آموز
  - ۴- ارزش در تقویت و تکمیل کار انجام شده در خارج از مدرسه.
  - ۵- توانایی تکلیف شب در نزدیک کردن خانه و مدرسه به یکدیگر^۱
- بعضی از پژوهشگران در تحقیق به این نتیجه رسیدند که بیشترین تاثیر تکالیف شب بر موقعیت تحصیلی، مربوط به تکالیف است که با پیشنهادهای معلم یا نمره داده همراه است.
- اثرات تکلیف شب:

در حوزه معرفتی علوم تربیتی در خصوص اثرات تکلیف شب، تحقیقات نظری و تجربی فراوانی صورت گرفته که از جمله آنها می توان به تحقیقات ذیل اشاره نمود:

(هدجیز) در سال ۱۹۶۴ میلادی کلیه تحقیقات را جمع بندی کرده، اعلام نمود که یک ارتباط مثبت بین تکلیف شب و موفقیت تحصیلی وجود دارد.

«گود» در سال ۱۹۶۴ میلادی پس از مطالعه کلیه تحقیقات نتیجه گیری نمود که هیچ تکلیفی نباید در سطح ابتدایی به دانش آموزان داده شود مگر اینکه خود آنان داوطلب باشند و تکلیف شب برای بچه ها نامناسب و غیر مولد است.

«هریس کوپر» در سال ۱۹۸۹ میلادی پس از این که حدود ۱۰۰ مقاله و ۱۰۰ گزارش مربوط به تکلیف شب را مطالعه کرده اثرات مثبت و منفی تکلیف شب و زمان مطلوب در مقاطع تحصیلی را به شرح زیر جمع بندی نمود:

اثرات مثبت تکلیف شب:

- پیشرفت در یادگیری سریع
- به خاطر سپردن بهتر دانش حقایق و اطلاعاتی
- درک بیشتر
- تفکر انتقادی بهتر، تشکیل مفاهیم، پردازش اطلاعات
- تقویت و غنی سازی برنامه درسی

اثرات تحصیلی بلند مدت

- اشتیاق یادگیری در اوقات فراغت
- بهبود طرز تفکر نسبت به مدرسه

نظریات مختلف درباره تکلیف شب:

«خانم دکتر فردوسی روان شناس بالینی» در دادن تکلیف شب باید توان دانش آموز مد نظر قرار گیرد. در غیر این صورت تکلیفی می تواند محصل را تا مرز بیزاری از مدرسه سوق دهد، علت عدم انجام تکلیف عبارت است از زیاد بودن وقت گیر بودن و خارج از حد توان بودن و یا ضرورت نداشتن برای دانش آموز، ترس از سخت گیری و تنبیه معلم.

^۱-فصلنامه رشد ابتدایی برای دانشجویان تربیت معلم سال دوم اسنفد ۷۷-شماره مسلسل ۱۳.

«دکتر شریعتمداری» تا پایان سال سوم نیازی به دادن تکلیف شب برای دانش آموز نیست. زیرا حجم کار بسیار اندک است و در طول ساعات کلاس معلم به راحتی قادر است از عهده‌ی آموزش بر آید. اگر معلم احساس کند درصدی از دانش آموزان ضعیف هستند باید برای این عده تکلیف بدهد در این جا نیز باید تکلیف به اندازه‌ی باشد که اوقات فراغت، استراحت و تفریح برای محصل باقی بماند.

«دکتر یوسف کریمی استاد دانشگاه علامه طباطبایی»: برای تکلیف شب فوایدی مترتب است که عبارتند از:

۱- تکرار مطلب آموخته شده و تمرین آنها به منظور تثبیت آموخته‌ها

۲- احتمال تعلیم آموخته‌ها و یافتن بینش‌های تازه و اضافی

۳- تقویت انضباط فردی و خود نظم دهی

۴- آموختن صبر و حوصله و ثبات و استقامت

۵- پر کردن اوقات فراغت شاگردان به شکل سالم

«آقای دکتر قاسم قاضی استاد دانشگاه»: در دادن تکلیف شب به هر دانش آموز به بهره‌ی هوشی وی توجه شود زیرا دانش آموزان یک کلاس در حقیقت هیچ کدام مثل هم نیستند.

اغلب بینش‌های معاصر، به تحرک، قدرت ابتکار و مسئولیت‌پذیری محصل در امور یادگیری بها می‌دهد و بر این هدف تأکید می‌کنند که دانش آموز هرچه بهتر و موثرتر از اوقات خارج از مدرسه اش در جهت یادگیری بهره‌برد.

تاریخ آموزش و پرورش نشانگر این است که تکلیف همواره به عنوان یکی از عوامل مهم در تحقیق یادگیری مطرح بوده است. در هر دوره متناسب با برداشتی که از یادگیری وجود داشته است. شکل و نوع تکلیف نیز متفاوت بوده است. اما امروزه با تعریفی که از یادگیری می‌شود توقع اهدافی فراتر از آن وجود دارد، به همین دلیل از تکالیف خانه به عنوان تمرینی جهت تثبیت توانایی کسب شده استفاده می‌گردد.

وقتی که با معلمان درباره تکلیف شب صحبت می‌کنیم اغلب آنان عقیده دارند که این اولیای دانش آموزان هستند که بر دادن تکلیف درسی در خانه تأکید دارند. نتیجه یک همه‌پرسی که چندی پیش توسط یک روزنامه فرانسوی درباره تکلیف شب انجام گرفت معلوم داشت که بسیاری از معلمان عقیده دارند که کودکان و نوجوانان علاقه مند به تکالیف درسی در خانه هستند و به شرط این که طولانی نباشد بنابر عقیده این معلمان، تکلیف شب باعث مداومت ارتباط بین مدرسه و شاگردان می‌شود و یا مانع می‌گردد که بچه‌ها در بازگشت به خانه مدرسه وظایف تحصیلی خود را فراموش کنند.

اولیایی که موافق تکلیف شب هستند آن را وسیله‌ای برای تشخیص توانایی‌های درسی فرزندان‌شان می‌دانند و معتقد هستند که با نظارت به تکالیف متوجه می‌شوند که آنان تا چه حد مطالب را آموخته چه کمبودهایی دارند این قبیل اولیا معتقدند که تکالیف درسی شاگردان می‌تواند وسیله‌ای برای برقراری ارتباط بین خانه و مدرسه باشد، زیرا اولیا از طریق نظارت بر تکالیف متوجه می‌شوند در مدرسه چه می‌گذرد و چه تغییراتی در محتوا روش و برنامه‌های درسی داده شده است. این امر باعث می‌شود که آنان در مواردی به مدرسه رجوع کنند و معلم فرزندان‌شان را ملاقات کنند.^۲

سیمای تکلیف شب در اوایل قرن بیستم جهتی خاص پیدا میکند و آن بدان جهت بوده است که:

ذهن انسان را به مثابه عضله‌ای فرض می‌کردند که می‌تواند با تمرین‌های ذهنی یا حفظ کردن تقویت شود و از آن جا که عمل حفظ کردن می‌توانست در منزل صورت بگیرد بنابراین تکلیف مدرسه به عنوان موضوع مثبتی تلقی می‌شد.^۳

تاریخ آموزش و پرورش نشان گر این است که تکلیف همواره به عنوان یکی از عوامل مهم در تحقیق یادگیری مطرح بوده است. در هر دوره متناسب با برداشتی که از یادگیری وجود داشته است شکل و نوع تکلیف نیز متفاوت بوده است. اما امروزه با

^۱- رشد معلم، سال دهم، چاپ ۱۳۷۰، شماره ۱- فرزانه نجاریان، صفحه ۳۶.

^۲- دکتر زاهرا بازرگان، مجید پیوند، شمال ۱۳۷۰، شماره ۱۴۷ ص ۱۰۳، ص ۱۱۰۴.

^۳- روزنامه، سال هفتم چاپ ۱۳۷۶ شماره ۱۹۴۲ ص ۹.

تعریفی که از یادگیری می شود توقع اهدافی فراتر از آن وجود دارد. به همین دلیل از تکالیف خانه به عنوان دلیل تنوع دیدگاه ها در زمینه تعلیم و تربیت نظریه های متفاوتی در خصوص تعیین تکلیف خانه برای دانش آموزان وجود دارد.

برخی از متخصصینی که انجام تکالیف درسی را مفید می دانند دکتر علی سیف متخصصین روانشناس پرورشی است و وی اظهار می دارد بخش عمده یادگیری باید در کلاس انجام شود و فعالیت های درسی خارج از مدرسه باید مکمل یادگیری فعالیت های مدرسه باشد. در شرایطی توضیحاتی که در کلاس داده می شود برای یادگیری بعضی از دانش آموزان کفایت می کند. اما بعضی دیگر ممکن است چنین نباشد و لذا نیاز به تمرین و مرور بیشتری داشته باشند که در این صورت می توان با دادن تکالیفی متناسب با نیاز هر دانش آموز او را در این امر یاری کرد.^۱

دکتر سیف بر ضرورت تشخیص توانایی های دانش آموزان در دوره های مختلف سنی و نیز در نظر گرفتن تفاوت های درسی میان ایشان تاکید نموده است وی می گوید: حجم تکالیف باید در حد معقول و متناسب با توانایی های دانش آموزان باشد. در سال های اول مدرسه باید حتی المقدور تکالیف را محدود کرده و در شرایطی که امکانات اجازه دهد بچه ها بیشتر تکالیفشان را در مدرسه و تحت نظر معلم انجام دهند. با بالا رفتن سطح تحصیلات در تدریس نیاز به کار خارج از کلاس بیشتر می شود تا جایی که در مقاطع دانشگاهی بخش عمده فعالیت های مربوط به یادگیری به عهده دانشجوست نه معلم. وی می گوید: تکالیف باید بیشتر جنبه حل مسئله داشته باشد و یا تمرین آن چه در مدرسه یاد گرفته شده است باشد.^۲

عمده روانشناسان و صاحب نظران تعلیم و تربیت ضمن توجه به امنیت عامل تمرین و تکرار در یادگیری های پایدار بر چگونگی تحقق این امر تاکید فراوان داشته اند چرا که تکرار یا تمرین خود به خود اثری در تکمیل یادگیری نمی تواند داشته باشد مگر این که با انگیزه های درونی و محرک های بیرونی توأم گردد.^۳

بدون تردید از جمله عوامل موثر در یادگیری، تکرار و تمرین و مهارت است و تکرار اکتسابهای آموزشی سبب یادگیری بهتر و به خاطر سپردن آموخته هاست، اما آنچه که در این ارتباط حائز اهمیت می باشد چگونگی تکرار مطالب و تمرین سرمشق هاست و بدیهی است تمرین یا تکرار درس های آموزشی زمانی می تواند مفید واقع گردد که عوامل موثر در یادگیری نیز مورد توجه باشد. یعنی بدون آمادگی ذهنی و روانی و بدون انگیزه، دقت، توجه و ادراک صحیح موضوع مورد مطالعه، صرف تکرار نمی تواند چندان موثر واقع شده، تغییرات نسبتاً پایداری در رفتار یادگیرنده ایجاد کند. بنابر آن چه که در فرایند یادگیری موثر است می بایست در امر تکرار و تمرین یادگیری های نخستین نیز مورد نظر باشد. این نظر پرواضح است که اگر موضوع یادگیری یا دریافت های ذهنی در اوقات مختلف و موقعیت های متنوع به گونه ای تکرار نشود، فراموش می گردد زمان از جمله عوامل موثر در فراموشی سریع است.^۴

از جمله متخصصینی که انجام تکالیف درسی را مفید می دانند دکتر علی سیف است وی در مورد اهمیت و نقش تکالیف در تحقق یادگیری معتقد است: علاوه بر کنترل انجام تکالیف لازم است که تکالیف بررسی و تصحیح گردند زیرا با انجام این روش معلم از ضعف های یادگیری هر دانش آموز و احتمالاً ضعف های تدریس خود آگاهی یابد.^۵

بدین سبب بر معلم است که تکالیف های دانش آموزان را به دقت مورد بررسی قرار می دهد و ضمن ارج نهادن به کار و فعالیت دانش آموزان اشکالات آنان را متذکر گردد.^۶

^۱- همان منبع

^۲- رشد معلم، سال دهم، چاپ ۱۳۷۰، شماره ۱ فرزانه نجاریان، ص ۳۶.

^۳- پیوند- نشریه ماهانه تربیتی پرورش چاپ ۱۳۷۰- نگرش دوباره به مشق های شب یا تکلیفهای درسی، دکتر غلامعلی افروز، ص ۳۴۶.

^۴- تکلیف شب از دیدگاه متخصصین تعلیم و تربیت معاونت آموزشی اداره کل ۱۳۷۲.

^۵- همان منبع

^۶- فاطمی، علی محمد، روانشناس آموزشی خواندن صفحه ۱۱۲.

از میان دلایلی که برای دادن تکلیف شب در کتاب (تکلیف شب به عنوان تجربه یادگیری) مطرح می شود این موارد را می توان مد نظر داشت:

- ۱- فایده و سود آن به عنوان یک نظام دهنده فکر و اندیشه
- ۲- نقش آن به عنوان رفع کننده محدودیت های زمانی به منظور ارائه حجم بیشتر مطالب درسی.
- ۳- توانایی تکلیف شب در پرورش قوه ابتکار، استدلال و مسئولیت دانش آموز.
- ۴- ارزش در تقویت و تکمیل کار انجام شده در خارج از مدرسه.
- ۵- توانایی تکلیف شب در نزدیک کردن خانه و مدرسه به یکدیگر.^۱

۵. نتیجه

- ۱- ارائه تکلیف شب به صورت های مختلف از قبیل رونویسی، شیوه‌ی پژوهشی و تمرینی موجب تثبیت یادگیری در دانش آموزان می گردد.
- ۲- دانش آموزان رغبت زیادی در انجام تکلیف شب در منزل از خود نشان نمی دهند.
- ۳- انجام تکلیف در منزل توسط دانش آموزان موجب تکمیل آموزش روزانه تقویت ابتکار و تجارب و یادگیری و بالا بردن توانایی های ذهنی، دقت و موفقیت تحصیلی دانش آموزان می شود.
- ۴- ارائه تکلیف شب در تمام دروس و نیز برای کلاس اول دبستان ضروری است و به تنهایی می تواند در یادگیری موثر باشد.
- ۵- توجه به تفاوت های فردی در ارائه تکلیف شب موجب کیفی تر شدن آموزش ها می گردد.
- ۶- بررسی و رسیدگی معلم و میزان رضایت معلم در انجام تکالیف شب توسط دانش آموزان موجب تقویت یادگیری آنان می شود.
- ۷- ارائه تکلیف شب منطبق با اهداف کلی درس موجب آموزش بهتر می گردد.

۶. پیشنهادات

- توسعه‌ی آموزشی ضمن خدمت معلمان در تمام پایه ها و تمام دروس ابتدایی
- آموزش به معلمان در زمینه طراحی تکالیف خارج از کلاس برای دانش آموزان
- توجه مولفان به طراحی تکالیف کتب درسی با توجه به تفاوت های فردی دانش آموزان
- توجه مولفان به طراحی تکالیف کتب درسی مبتنی بر ایجاد و ذوق و ابتکار در دانش آموزان
- توجه آموزگاران به تفاوت های فردی دانش آموزان و ایجاد ذوق و ابتکار در دانش آموزان
- تغییر نگرش اولیا نسبت به انجام تکالیف در منزل و چگونگی انجام تکالیف
- توجه اولیا برای انجام فعالیت های گروهی دانش آموزان در منزل

۷. منابع

- ۱- تکلیف شب از دیدگاه متخصصین تعلیم و تربیت، معاونت آموزشی اداره کل سال ۱۳۷۲
- ۲- نشریه ماهانه آموزشی تربیتی پیوند شماره ۱۲۴
- ۳- رشد معلم، سال دهم، چاپ ۱۳۷۰ - شماره ۱
- ۴- فصلنامه تعلیم و تربیت، سال دهم، شماره ۲ تابستان ۷۳ شماره مسلسل ۳۸
- ۵- پیوند، نشریه ماهانه تربیتی و پرورشی چاپ ۱۳۷۰ - نگرش دوباره به مشق های شب یا تکالیف درسی
- ۶- توکلی، مهین، تکلیف شب از دیدگاه تحقیقات تربیتی

^۱- ماری ان دوئل، تیس باربر، تکلیف شب به عنوان یک تجربه یادگیری، ترجمه فاطمه فقیهی، مرکز تحقیقات (آموزشی)

- ۷- فصل نامه تعلیم و تربیت شماره مسلسل ۲۵ بهار ۱۳۷۰
- ۸- ماهنامه تربیت ، سال دهم، شماره نهم
- ۹- مجله پیوند، دکتر زهرا بازرگان، سال ۱۳۷۰ شماره ۱۴۷
- ۱۰- سیف، علی اکبر (مترجم) - مقدمه ای بر نظریه های یادگیری ج ۱
- ۱۱- ماهنامه آموزشی و تربیتی پیوند، شماره ۱۵۰ سال ۱۳۷۱
- ۱۲- ماری آن دوپیل ترجمه حقیقی، قزوینی فاطمه، تکلیف شب به عنوان یک تجربه یادگیری
- ۱۳- ماهنامه آموزشی تربیتی پیوند شماره ۱۵۲ سال ۱۳۷۰
- ۱۴- رشید پور، احسان، معنی دار کردن تکالیف برای دانش آموزان
- ۱۵- رشد آموزش ابتدائی اسفند ماه ۱۳۷۷ شماره ۱۴
- ۱۶- روزنامه سلام، سال هفتم چاپ ۱۳۷۶ شماره ۱۹۴۲
- ۱۷- نامعلی، علی محمد، روانشناسی آموزش خواندن
- ۱۸- ماری آن دوپیل تیس باربر، تکلیف شب به عنوان یک تجربه یادگیری، ترجمه فاطمه فقیهی، تهران، مرکز تحقیقات آموزش.